

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

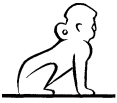
Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Het spook van het kapitaal

Bespreking van: Anthony Elliott (1994), *Psychoanalytic Theory, An Introduction*. Blackwell Publishers, Oxford, UK. ISBN 0631-188-46-0/47-9, 183 pagina's.

Han van der Knoop

Zelfs voor iemand die bekend is met psychoanalyse is *Psychoanalytic Theory, An Introduction* van Anthony Elliott niet gemakkelijk. De auteur, werkzaam als onderzoeker aan de Universiteit van Melbourne, beoogt met zijn in 1994 verschenen boek zichtbaar te maken welke doorwerking de psychoanalyse heeft gehad in vooral sociologische theorieën.

Ofschoon de titel anders doet vermoeden, is het boek van Elliott geen inleiding in de psychologische theorie die de psychoanalyse ten slotte is. Integendeel, in een zestal hoofdstukken tracht Elliott de inzichten weer te geven van verschillende auteurs op het raakvlak van psychoanalyse en sociologie. Het gaat hem daarbij vooral om de bindingen van het individu met de cultuur en de maatschappelijke omstandigheden. Lezing van het boek van Elliott maakt zonder twijfel duidelijk waarom sommige sociologen in Nederland gebruik maken van psychoanalytische inzichten.

Elliott bestrijkt een breed terrein. Het loopt van Freud, object-relatietheorie en Lacan via Fromm en Marcuse langs het psychoanalytisch feminisme. Het eindigt bij recente, overwegend Franse theoretici zoals Deleuze, Guattari en Lyotard.

De moeilijkheden van het terrein blijven de lezer hierbij niet bespaard. Het taalgebruik alleen al! Dat vormt door de grote rol welke Franse auteurs in de betrokken theorieën spelen op zich al een probleem voor de toegankelijkheid. Ook Elliott draagt daar soms het zijne toe bij. Zo deelt hij al op bladzijde 2 mee dat hij

zal beargumenteren dat 'the subversive influence of a radical psychoanalytic criticism depends upon connecting theoretical perspectives to a more general cultural analysis'. Subversief? Radicale kritiek? Dat smaakt naar politiek zonder dat er op dat moment ook maar iets bekend is over het uitgangspunt dat de auteur heeft gekozen.

Speciaal bij de behandeling van Lacan heeft de lezer het zwaar te verduren. Zelfs volgens Elliott is lezing van Lacan 'a difficult endeavour'. Mijns inziens slaagt hij er ook niet in om de theorie van Lacan over te brengen op lezers die daar nog geheel en al onkundig van zijn. Maar wel wordt duidelijk dat Elliott ook bij Lacan de psychologische theorie met de economie en met het spookbeeld van de 'capitalist commodification' verbindt. Hier zijn we beland bij het kernthema van het boek, het zogenaamde laatkapitalisme dat de schrijver als bron van alle kwaad ziet.

Elliott brengt het fenomeen bij bijna alle door hem behandelde auteurs ter sprake, hetzij omdat ze het zelf als de schurk van het stuk hebben aangewezen, hetzij omdat ze er, zijns inziens ten onrechte, aan voorbij zijn gegaan. Bij Fromm zijn het de destructieve effecten van het laatkapitalisme, bij Marcuse heet het monopoliekapitalisme dat het onbewuste verlagen van de mens onderdrukt. Bij Kovel en Lasch speelt het kapitalisme met zijn kolonisatie van maatschappelijke relaties een sleutelrol in het bevorderen van een narcistische levenshouding. Erikson – o schande – onderschrijft nu juist de laatkapitalistische waarden. Giddens heeft volgens Elliott geen oog voor de mogelijke pathologie van het laatkapitalisme. Althuiser daarentegen wijst op de rol die ideologie speelt in het belang van het laatkapitalisme, en Mitchell meent dat de fallocentrische structuur van de moderne cultuur in dienst van dat fenomeen staat. Bij Deleuze en Guattari is de logica van de kapitalistische economische rela-

ties zelfs diepgaand verweven met de discontinuïteiten van schizofreen verlangen – wat dat ook mogen zijn. Deze auteurs leggen de nadruk op ‘the oppressive nature of late capitalist society, its recoding of desire into repressive, structural affairs of international banking, stock markets, insurance companies and so on’. Dit lijkt mij volstrekte onzin. Op dezelfde wijze ervaart Lyotard het laat-kapitalisme als een immens ‘desiring system’, terwijl Jameson tenslotte een fragmentatie meent te zien van ‘subjecthood’, verstrooid binnen het wereldomvattende, multinationale kapitalistische systeem.

Het is ondertussen, en ondanks het voortdurend hameren van Elliot op hetzelfde thema, geenszins duidelijk wat eigenlijk de steen des aanstoets is. Het betreft steeds het kapitalisme, een systeem om de maatschappelijke productie te organiseren en de resultaten daarvan te verdelen over de leden van de maatschappij. Elliot spreekt zelfs over monopolie-kapitalisme. Men zou bijna weer gaan geloven dat het enkele met gouden horlogekettingen behandelde dikbuiken zijn die nietsontziend de onbewuste gevoelens van de mensen voor eigen winstbejag bespelen, de wereld onderdompelen in agressieoorlogen, milieurampen en ecologische rampspoed, en de mensheid overigens veroordelen tot een leeg en zinloos bestaan voor de televisie.

Zo werkt het niet. Zijn de eigendomsverhoudingen, met name die met betrekking tot het kapitaal, echt zo doorslaggevend? ‘Global warming’, ecologische rampspoed en milieuvervuiling hebben meer te maken met politieke en maatschappelijke keuzen als zodanig en veel minder met de wijze waarop de maatschappelijke productie wordt georganiseerd. In sommige

van de voormalige communistische landen, waar de economie centraal werd geleid en alle produktiemiddelen eigendom waren van de staat is de situatie van het milieu immers desastreus. Ook ‘advertising’, ‘television’, ‘pop iconography’ en produkten van ‘Perrierwater to Playboy magazine’, hebben meer van doen met wat de econoom als consumentensoevereiniteit aanduidt dan met eigendomsverhoudingen. Want ook wanneer alle produktiemiddelen in handen van de staat zijn is er zoiets als het markt-socialisme van Oskar Lange waarin de wens van de consument gegeven de produktieve mogelijkheden doorslaggevend is.

Natuurlijk kan de bovenstaande misvatting niet alleen op rekening van Elliot worden geschreven. Voorzover hij de standpunten van anderen weergeeft is hij verontschuldigd. Echter daar waar hij de theoretici uit de puur psychoanalytische hoek zoals Klein, Kohut, Winnicott of Erikson verwijt geen oog te hebben voor de rol van het kapitaal versimpelt Elliot de maatschappelijke realiteit. Deze versimpeling wordt niet ongedaan gemaakt door een ingewikkelde schrijfstijl. Mij dunk dat de psychoanalyse meer in petto moet hebben voor de interpretatie van maatschappelijke verschijnselen dan Elliot ons vertelt. Het valt in elk geval te hopen.

Dr. H.S. van der Knoop, econometrist, is werkzaam bij het Ministerie van Financiën te Den Haag. Op het terrein van de monetaire econometrie en de openbare financiën heeft hij gepubliceerd in (inter)nationale tijdschriften. Thans is hij in de laatste fase van de avondstudie psychologie aan de Universiteit van Leiden met als specialisatie psychoanalyse.